NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

# O‘ZBEK SHEVALARI UNLILAR TIZIMI G‘OZI OLIM YUNUSOV TALQINIDA

**Ergashova Gulnoza Shukurovna**
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti mustaqil tadqiqotchisi
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: gulnoza86ergashova@gmail.com

***Annotatsiya:*** *Maqolada ma’rifatparvar jadid adibi G‘ozi Olim Yunusovning o‘zbek shevalaridagi unlilar sistemasi haqidagi fikrlari o‘rganilgan. Uning o‘zbek shevalari vokalizmi, unlilar tizimi haqidagi qarashlariga tanqidiy, tahliliy baho berilgan.*

***Kalit so‘zlar:*** *fonetik-fonologik tizim, vokalizm, variatsiya, diftong, grafema, bosit unli, faxish unli, indefferent unli, singarmonizm.*

## СИСТЕМА ГЛАСНЫХ УЗБЕКСКИХ ДИАЛЕКТОВ В ТРАКТОВКЕ ГОЗИ ОЛИМА ЮНУСОВА

***Аннотация:*** *В статье рассматриваются взгляды просветителя-джадида Гози Олима Юнусова на систему гласных узбекских диалектов. Дается критико-аналитическая оценка его представлений о вокализме и системах гласных этих диалектов.*

***Ключевые слова:*** *фонетико-фонологическая система, вокализм, вариативность, дифтонг, графема, простой гласный, гласный открытого (широкого) ряда, нейтральный гласный, гармония гласных.*

## THE VOWEL SYSTEM OF UZBEK DIALECTS IN THE INTERPRETATION OF G‘OZI OLIM YUNUSOV

***Abstract:*** *This article examines the views of the enlightened Jadid writer G‘ozi Olim Yunusov regarding the vowel system of Uzbek dialects. A critical and analytical assessment is provided of his perspectives on the vocalism and vowel systems of these dialects.*

***Keywords:*** *phonetic-phonological system, vocalism, variation, diphthong, grapheme, simple vowel, faxish (harsh/tense) vowel, indifferent vowel, vowel harmony.*

**Kirish.** O‘zbek shevalarining fonetik-fonologik tizimi masalasi G‘ozi Olimning ikki asarida tadqiqot obyekti bo‘lgan. Adib “Maorif va o‘qitg‘uchi” jurnalining 1927-yil 12-sonida “O‘zbek tilining tovushlari” degan maqolani e’lon qiladi va unda o‘zbek tilidagi, aniqrog‘i, o‘zbek shevalaridagi unli va undosh fonemalarning miqdor va sifat xususiyatlarini yoritishga harakat qiladi. Unda isloh qilingan arab yozuvi va lotin alifbosiga asoslangan transkripsiyani qo‘llaydi. Bu manba N.Yangiboevaning “XX asrning 20-yillarida o‘zbek tilshunosligi jarayoni (“Maorif va o‘qitg‘uchi” jurnali materiallari asosida)” mavzusidagi dissertatsion ishida tahlil qilingan [1].

**Adabiyotlar tahlili.** “O‘zbek shevalari tasnifida bir tajriba” asarida esa “O‘rnaklarning imlosi” degan sarlavha ostida shevalardan matnlarni “baynalmilal ilmiy fonetik alifbe (unda qavs ichida M.F.A.)” bilan yozganligini qayd qiladi. Lekin o‘zi e’tirof etadiki, bu alifboga qat’iy amal qila olmagan. Buni bosmaxona qiyinchiliklari bilan bog‘laydi. Chunki, “*bosmaxonalarda ilmiy imloga tegishli harflar yo‘qligi*” [4;5]. Bu holatni tushunish mumkin, chunki ushbu asar nashr qilingan davr texnikasining ahvoli to‘g‘risida tasavvurlarimiz bor. G‘ozi Olim shevalardagi fonemalarning variatsiyalarini ko‘rsata olmagan yoki uni ko‘rsatish ilojisini topa olmaganligini “Biroq bu ko‘rina olmagan fonetik xususiyatlarning ma’noga ta’sir jihatidan semantik rollari yo‘qdir, ularning faqat talaffuz jihatlardangina ahamiyatli bo‘la oladi [4;5]” tarzida izohlaydi. Aslida shevashunoslik uchun har bir tovush ahamiyatli ekanligi G‘ozi Olimga ravshan bo‘lgan.

**Tahlillar va natijalar.** Bu ikki manba materiallari asosida o‘zbek tilidagi unlilar to‘g‘risida G‘ozi Olimning qarashlarini quyidagi tahlil qilish mumkin.

U unlilarni *juda tor, tor, o‘rta va keng darajasi* to‘g‘risida fikr yuritadi. G‘ozi Olim unlilardagi uch daraja deganda hozirgi adabiyotlarimizda qayd qilib kelinayotgan unlilar tasnifidagi og‘izning ochilish darajasi tamoyilini eslatadigan izohlar beradi, lekin ularni tavsiflashda fikr unlilarning cho‘ziqligi to‘g‘risida borayotganligini sezish mumkin, jumladan, “*i*” unlisini quyidagicha izohlaydi:

- yopiq bo‘g‘inlarda undan oldin va so‘ng ochiq bo‘g‘in bo‘lmasa, u “juda tor” (til uchi) tovushini ifoda qiladi. Unga misol keltirmaydi, balki “o‘rnaklarni yig‘ishda” qo‘llaganini aytadi, xolos. Buni shunday tushunish mumkin: *oldim, birdek* kabi so‘zlardagi *-dim, bir-* bo‘g‘inlarida juda tor daraja i unlisi qo‘llanadi;

- ochiq bo‘g‘inda va undan oldin va so‘ng yopiq bo‘g‘in kelsa, u kengroq daraja bo‘ladi, ya’ni, go‘yo, bu qoidasi *kichik, keldi* kabi so‘zlardagi *ki-, -di* bo‘g‘inlaridagi *i* unlisi “kengrak” darajadir. Uni o‘rta daraja deb tushunish mumkin;

- agar ochiq bo‘g‘in so‘zning oxirida bo‘lsa, uch daraja ochiqlik (ya’ni keng) bo‘ladi. Bu izohni davom ettirib, bunda *“i”* unlisining *“e”*ga moyil talaffuz qilinishini aytadi va *“ye”*ga yaqin tovush deb biladi. Ehtimol, u *eski, yangi* so‘zlaridagi *-ki, -ngi* kabi bo‘g‘inlarni ko‘zda tutgan bo‘lsa kerak. Ko‘rinadiki, bu o‘rinlarda og‘izning ochilish darajasi emas, balki unlilarning qisqa va cho‘ziq talaffuzi to‘g‘risida gap bormoqda. Shunda ham bu aytilganlar misollar bilan mustahkamlanishi lozim edi. Haqiqatan ham, o‘zbek shevalarida *“i”* unlisining cho‘ziq talaffuz etiladigan o‘rinlari bor. Professor K.Yudaxin Qorabuloq shevasida tushum kelishigi va o‘tgan zamon aniq fe’lidagi *“i”* unlisining cho‘ziq talaffuz qilinganligini e’tiborga olib, matn transkripsiyasini bergan [2;21], lekin G‘ozi Olim bu haqda emas, balki unlilarning uch daraja ochiqligi to‘g‘risida fikr yuritmoqda. Bunday fikr yuritish fonetik nazariyalarga mos kelmaydi, boshqacha ayiganda, barcha unlilarda ham og‘izning ochilishiga qarab uch darajani belgilash mumkin emas, balki unlilar og‘izning ochilish darajasiga ko‘ra tasnif qilinadi. U tor unlilardagi uch darajaga amal qilishning ahamiyatiga ham to‘xtalgan va bu borada shunday deydi: “O‘zbek tor unlilarning bunday uch daraja ochiqlik bilan ochilish qonunini bilmagan kishilar, ya’ni o‘zbek tilini o‘rganuvchilar talaffuzda juda *faxish* xatolar qilib, eshituvchi o‘zbekning lisoniy zavqini buzib, o‘z gapining ta’siriga zarba berishga yo‘l ochadi [4;6]”. Shu o‘rinda G‘ozi Olim izohlarida bir ishora haqida to‘xtalishni lozim topamiz. Bu ham bo‘lsa, ochiqlik darajasini belgilashda 9˚, 9>, <9, <9˚raqamlaridan foydalanganki, uni qanday maqsadlarda qo‘llaganliklarini bilish imkoni bo‘lmadi. Demak, bu uch darajaning faqat tor unlilarda mavjud bo‘lgan deb biladi.

G‘ozi Olim o‘zbek shevalarini tasnif qilishdan oldin keltirilgan misollar (o‘rnaklar) uchun transkripsiya belgilaridan foydalanish imkoniyatlarini yoritish chog‘ida o‘zbek shevalaridagi unli va undosh tovushlarning (ularni *fonem* deb ham yuritadi) artikulyatsiya va akustik xususiyatlari (talaffuz va eshitilish) to‘g‘risida ma’lumot beradi. Shuningdek, G‘ozi Olim *harf* va *tovush* terminlarini sinonim sifatida ishlatadi, bunday fikr yuritish ham davr an’anasi bilan bog‘liqdir, 1919 yilda “Chig‘atoy gurungi” tomonidan e’lon qilingan “Bitim yo‘llari” asarida *harf* termini ayni o‘rinda *tovush* ma’nosida qo‘llangan edi [6;13]. Demak, G‘ozi Olim an’ana doirasida bu terminni qo‘llagan.

*Unlilar tavsifi.* G‘ozi Olim davr an’anasiga tayangan holda unlilarni *bosit va murakkab unli*ga ajratadi. Bu terminlarning tabiati to‘g‘risida fikr bildirmaydi, balki o‘sha davr an’anasi sifatida qo‘llay beradi. Aslida *bosit* (*bəsit* tarzida berilgan) termini sodda unlilarni bildirgan, *murakkab* termini esa diftongni va *uv, iy* harfiy birikmalarni anglatgan. Bu unlilar tavsifini “O‘zbek shevalari tasnifida bir tajriba” va 1927-yilda e’lon qilgan “O‘zbek tilining tovushlari” maqolasidagi dastlabki fikrlari bilan qiyosan o‘rganamiz [3; 49-55]. To‘g‘ri, G‘ozi Olim “Tasnif”da 1927-yil “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida e’lon qilingan tasnifidan voz kechadi, bundan shu maqoladagi unlilar to‘g‘risidagi fikridan ham voz kechgan, degan xulosa chiqmaydi.

*Bosit unlilar tavsifi*. **“i”** – bu harfni tor, til oldidan chiqadigan, g‘oyat qisqa aytiladigan tovush uchun oldim, deydi [4;5]. Avvalgi maqolasida uning “qisqa va ingichka kasra ekanligi eslatiladi, xolos. G‘ozi Olim bu tovushning barcha shevalarda uch daraja ochilishga ega ekanligini ham ta’kidlaydi.

**“u” unlisi**. Bu grafema bilan lablangan *i* unlisini ifoda qilamiz, deydi [4;6]. Bu yanglish fikr yuritish bo‘lib, *i* unlisi hech qachon lablangan bo‘la olmaydi, qolaversa**,** *i* unlisi uchun nima sababdan *u* unlisini olishi kerak, degan savolga javob bera olmaydi. Bu harfdan maqolada old qator, hozirgi lotin alifbosiga asoslangan transkripsiyada *ü* grafemasi bilan berilayotgan tovushni ifoda qilgan edi [1;15]. Uningcha, birinchi darajali ochiq bo‘lsa, eng tor lablangan til uchi unlisini, ikkinchi darajali (o‘rtada kelgan) unlini, uchinchi darajali ochiqlikda oxirgi bo‘g‘inda kelsa, lablangan *e* unlisiga yaqin 9 daraja tovushni ifoda qiladi. Bizningcha, bunday fikr yuritish hozirgi zamon fonetikachilarida uchramaydi. Bu o‘rinda uning old qator (*u – ü* oppozitsiyasidagi) unli ekanligi e’tirof etishi kifoya edi, balki lozim topilsa, nutq jarayonidagi tovush mosligi nuqtai nazardan ta’riflashi lozim edi. Aftidan, tovush mosligi qonunining u davrda hali e’tirof etilmaganligi boshqa unlilarga (*i* va *e*) yaqin degan tushunchani qo‘llashiga asos bo‘lgan.

**“u” tovushi**. Uni til orqa, tor, lablangan deb ta’riflaydi va barcha shevalarda qo‘llanishini e’tirof etadi. Bu jihatdan to‘g‘ri yo‘l tutadi, lekin bu unlini tor unli deb atagani holda uch daraja ochiqlik (keng) haqida fikr yuritishi mantiqqa zid ekanligini anglash qiyin emas.

**- unlisini** tavsiflashda “uch turli talaffuzni o‘z ustiga oladi” iborasini ishlatadi va uning quyidagi xususiyatlarini ko‘rsatadi:

bu unli, uningcha, yopiq bo‘g‘inda kelsa va bu yopiq bo‘g‘indan ilgari va so‘ng ochiq bo‘g‘in bo‘lmasa, bu tovush eng tor, qisqa, lablanmagan til orqasi *ы* unlisini ifoda qiladi [4;5]. Bu tavsifni shunday tasavvur qilish mumkin, ya’ni, go‘yo bu unli *aqtim* (yopiq bo‘g‘indan oldin ochiq bo‘g‘in kelmagan), *qilg‘an* (yopiq bo‘g‘indan keyin ochiq bo‘g‘in kelmagan) so‘zlarida qo‘llangan. Albatta, yopiq bo‘g‘indan oldin va keyin ochiq bo‘g‘inning kelmasligi *ї* unlisining tabiatini ochib bera olmas edi, balki til orqa qisqa *ї* unlisining qo‘llanishi singarmonizmli shevalarning fonetik xususiyati hisoblanadi;

**- unlisini** “so‘z boshida yoki so‘z o‘rtasida ochiq bo‘g‘inda kelsa, ikkinchi daraja ochiqliq bilan ’ tovushini bildiradi” [4;6] deb izohlaydi. unlisining ’ unlisiga o‘tishi, uning ikkinchi daraja ochiqligi to‘g‘risidagi fikr asossiz edi;

bu unli so‘zning oxiridagi ochiq bo‘g‘inda kelsa, uchinchi darajada kengayib (<9) tovushini ifoa qiladi [4;6], deb tushuntiradiki, fikr nima haqda borayotganligini anglash qiyin bo‘ldi, chunki (<9) belgisi nimani anglatishi bizga ma’lum emas edi.

maqolada unlisini “butun o‘zbek shevalarida mushtarak bo‘lub, faqat qalin so‘zlardagina kelaturg‘on qisqa va qalin kasradur” deydi va unga *qïlïq, qïr* so‘zlarini misol qilib keltiradi. Bu o‘rinda G‘ozi Olim *i* unlisining barcha shevalarda qo‘llanishi to‘g‘risida fikr yuritmoqdaki, uni ikki xil talqin qilish mumkin: 1) 1929-yildagi Til va imlo konferensiyasidan keyin o‘zbek adabiy tili uchun singarmonizmli shevalar asos qilib olinishi bilan shahar shevalari vakillari ham o‘z nutqlarida bu unlini qo‘llashga harakat qilganlar. Bu esa uning “butun o‘zbek shevalarida” degan iborani ishlatishga asos bo‘lgan; 2) G‘ozi Olim shahar shevalarida indifferent *i* unlisi (*i+ï = i*) mavjud bo‘lganligini bilmagan. G‘ozi Olimning: “O‘zbekcha so‘zlashguchi tojiklar forsiy tilida () qisqa, qalin kasra bo‘lmag‘anlig‘idan qalin so‘zlarda ham bu qisqa va ingichka kasrani ishlatadilar” [6;51] degan gapida G‘ozi Olim garchi o‘zi bu haqda fikr yuritmasa-da, N.Yangiboeva bu o‘rinda indifferent tovush haqida so‘z borishi lozimligini to‘g‘ri ilg‘ay olgan [1;25]. Ma’lumki, shahar shevalarida rus grafikasi asosidagi o‘zbekcha transkripsiyada ’ lotindagi *i* harfi bilan ifoda qilinadigan indifferent tovush bo‘lgan.

**“e” harfi** (tovushi). Bu unliga hozirgi tushunchalar darajasida ta’rif bera olgan, ya’ni uning o‘rta keng, old qator ekanligi aytiladi, lekin uni lablangan deb yuritadi [4;7]. Maqolada bu unlining lablanganligi to‘g‘risida fikr yuritilmagan. N.Yangiboeva G‘ozi Olimning yuqorida aytganimizdek, tovush mosligi qonunini tushunib yetmaganlikda ayblashi o‘rinlidir. Avvalgi maqolasidan farq qilgan holda bu ishida Farg‘ona qipchoqlari Qo‘rg‘ontepa va Oyimda yashovchi qipchoqlar nutqida birinchi bo‘g‘indan keyingi bo‘g‘inlarda *e* o‘qimasdan Σ o‘qish kerakligini uqtiradi. Bunda Σ belgisining qanday tovushni ifoda qilishini tavsiflamaydi, faqat bu belgining *ye* unlisidan kengroq ekanligini eslatib o‘tadi.

**“ɵ” harfi (tovushi)**. Bu belgidan lablangan tovush uchun emas, balki Σ belgisining lablangani uchun ishlatganini aytadi. Maqolada bu unliga to‘g‘ri baho bergan edi. U mazkur ishida bu unli shevalarda so‘z boshida tor *u* (trans. *u*) tovushidan boshlab, so‘ngra birdan kengayib, ko‘p shevalarimizda  holiga keladi, degan fikrni aytadi. Uning bu fikridan  belgisi diftong(murakkab)ni ifoda qiladi. Bu belgi haqida ham ma’lumot bermaydi va u qatnashgan o‘rinlardan ham misollar keltirilmaydi. Uningcha, bu unlini Farg‘ona qipchoq shevalarida birinchi bo‘g‘inda diftong, keyingi bo‘g‘inlarda bosit qilib o‘qish kerak. Bu fikrda muayyan darajada haqiqat bor, faqat birinchi bo‘g‘in tushunchasini so‘z boshida deb tushunish lozim. *ɵ* unlisi singarmonizmli shevalarda so‘z boshida diftonglashishi adabiyotlarda aytilib kelinmoqda [5;41]. Yana bir masala. G‘ozi Olim labial singarmonizm to‘g‘risida fikr yuritmaydi, balki undan chekingan holatni boshqacha yo‘l bilan tushuntiradi: “...so‘nggi bo‘g‘inda (avvalgi bo‘g‘inda *ɵ* kelganda),  (*i*) o‘qilishi lozimligini ko‘rsatadi. Shuningdek, *ɵ* () unlisini yana so‘z oxirida kelsa, *e* o‘qilishi kerakligini uqtiradi va “yoki” variantini ham beradi: *æ//ə* yoki *e***.** Bunday izohlashni o‘z davri xususiyati deb ham qarash mumkin, lekin o‘z davrining til bilimi shaxslari uning qanchalik ilmiy fikr ekanligini tasavvur qilishlari bizga qorong‘i bo‘lib qoladi.

**“ə” unlisi**. Uning old qator, keng, lablanmagan ekanligini aytadi va uni *æ* tovushi uchun ishlatganini aytadi. Aslida G‘ozi Olim *æ* va *ə* unlilarini farqlagan. Uningcha, qipchoq shevalarida *ə* unlisi birinchi bo‘g‘indan keyin kelgan bo‘g‘inlarda *æ* tovushidan torroq, *e* tovushidan kengroq, biroq *e* tovushiga moyil o‘qiladi. Bunday talqin hozirgi qarashlarga to‘liq mos keladi. *æ* unlisi to‘g‘risida Ye.D.Polivanov dastlabki maqolalarida yoritgan edi [7]. Bu tovush uchun hozirgi adabiyotlarda transkripsiyada *ϵ* grafemasi olingan va bu unli Namangan shevasida qo‘llanib kelayotir. O‘g‘uz shevalarida (uningcha, Xiva-Urganch) *ə* unlisi *e* unlisidan keng, “ə”dan tor bo‘lgan Σ tovushi barcha bo‘g‘inlarda kelib, æ tovushiga moyil aytilishini ta’kidlagan [4;7].

Qarluq shevalarida (uningcha, turk-barlos) *ə* harfi so‘z boshida æ tovushini ifoda qiladi va ikkinchi bo‘g‘inlarda undan torroq Σ tovushini ifoda qiladi, deb tushuntiradi [4;7].

Qipchoq, o‘g‘uz, qarluq shevlarida bu unlilarning qo‘llanishi bo‘yicha misollar keltirilmagan.

“**o” unlisi (harfi).** Uni til orqa, o‘rta kenglikda bo‘lgan, lablangan tovush ekanligi to‘g‘ri ko‘rsatilgan. Toshkent shevasida bu unlining indifferent ekanligi, ya’ni *o* va *ɵ* o‘rtasida talaffuz qilinishi to‘g‘risida fikr yuritadiki, bu hozirgi tushunchalarga mos keladi. Yana uni Toshkent shevasida *maxraj* jihatdan tovush o‘rta (mixed) vaziyatda bo‘lishi haqida fikr yuritadi. Bu fikrning shu o‘rindagi ahamiyatiga to‘xtalish lozim deb hisoblaymiz, ya’ni til o‘rta deb yuritishi takrorni bildiradi, lekin mixed (aralash) deb ko‘rsatishi qaysi masalani hal qilish uchun zarur bo‘lganligini anglash qiyin bo‘ldi.

Bu unlining qipchoq lahjasi shevalarida qo‘llanishi to‘g‘risida bildirgan fikrlarida imiylikdan yiroqlashadigan o‘rinlar ham bor. Dastlab so‘z boshida diftonglashishi to‘g‘risida fikr yuritadi, bu hozirgi adabiyotlarda ham qayd qilinadi. Lekin uning birinchi bo‘g‘indan keyingi bo‘g‘inlarda *ɔ* unlisiga aylanadi va uning (ɔ) ko‘p shevalarda *u* unlisiga aylanishi asossiz qolgan va uni munozara uchun ham qabul qilish qiyin.

**“a” unlisi** (uning faqat yozma variantini qo‘llaydi ). Til orqa, keng, lablanmagan tovushligi aytilgan. Bu harf bilan bizning tushunchamizdagi *ā (ɔ)* unlisini ifoda qilgan. Afsuski, unga Toshkent va Xiva shevalaridan (matnda *tillari*) *alma* so‘zini misol sifatida keltirishi munozaraga sabab bo‘ladi, chunki Toshken shevasida bu so‘z *ālmä*, Xiva shevasida *alma*

tarzida talaffuz qilinadi. Demak, bu borada nazariy xatoga yo‘l qo‘ygan. Bu unlining Toshkent shevasida mustaqil fonema bo‘lganligini ta’kidlaydi-da, yana barcha shevalarda mavjud deb hisoblaydi. Albatta, bu o‘rinda fikr uyg‘unligi buzilgan. Bu unli uchun maqolada *ɔ* grafemasi tanlangan edi.

**“a” unlisi.** Uni bosma harf deb yuritadi. Bunday atalishi yuqorida *a* unlisidan alohida tovush uchun foydalanganligi sabab bo‘lgan. Bu unlining umumturkiy *a* unlisi deb tushungani to‘g‘ri, lekin bu unlini hech bir shevada mustaqil fonema emas, deyishi haqiqatdan yiroq, balki bu unli barcha singarmonizmli shevalarimizda qo‘llanayotganligi adabiyotlarda aks etib kelmoqda. G‘ozi Olim bu unli masalasida ayrim real va noreal ma’lumotlarni ham beradi. Bu unlining Toshkent shevasida *qanaqa, sadaqa* co‘zlarining hamma bo‘g‘inlarida qo‘llanishini payqay olgan. Bu to‘g‘ri, lekin uni faqat Toshkent shevasi bilangina bog‘lab qo‘yishi durust emas, chunki bu unli singarmonizmni yo‘qotgan shevalarimizda ham *q, g‘* ba’zan *x* undoshli so‘zlarda fonetik variatsiya sifatida qo‘llanishda bor. Bu unli bo‘yicha yana bir masala borki, unda *a* unlisi undoshlar (unda *unsiz*) orasida kelsa, u lablanib, teskari *ɒ* holiga keladi va barcha shevalarda qo‘llanadi, degan ma’lumotni beradi. Bu fikr faktik misollar orqali isbotlanmagan va keyingi dialektologik tadqiqotlarda ham bunday fikrlar uchramaydi. G‘ozi Olim bu asarida murakkab unlilar deb atalgan *–uv, uv (-üv), -iu, u* tovush birikmalariga to‘xtalmaydi, ular to‘g‘risida maqolada batafsil to‘xtalgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘zbek shevalari vokalizmi xususida berilgan tavsiflarda chalkashliklar, noaniqliklar bo‘lishiga qaramay, XX asr boshlaridagi o‘zbek shevalarining fonetik-fonologik tizimini o‘rganish, tavsiflash va tasniflash masalalarini yoritishda G‘ozi Olim yaratgan yuqoridagi kabi tadqiqotlarning o‘z o‘rni bor. Adibning bu qarashlari yana maxsus o‘rganilishi lozim bo‘ladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. Янгибоева Н. XX асрнинг 20-йилларида ўзбек тилшунослиги жараёни (“Маориф ва ўқитғучи” журнали материаллари асосида): Филол. фан. ... фалсафа доктори ... дисс. – Қарши, 2020. – 138 б.

2. Юдахин К. Тексты. Карабулакский говор. – Ташкент: Фан, 1961. – 221 с.

3. G‘ози Олим. Ўзбек тилининг товушлари // “Маориф ва ўқитғувчи”, 1927. – №12. – Б.49 -55 (араб грфикасида).

4. G‘ози Олим Юнусов. Ўзбек лаҳжаларининг таснифида бир тажриба. – Тошкент: Ўздавнашр, 1935. -68 б.

5. Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. –Toshkent: Nodirabegim, 2021. –175 b.

6. Ashirboev S., Azimov I. Chig‘atoy gurungi va imlo // Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar. – Toshkent, 2022, - B.13.

7. Поливанов Е.Д. Фонетическая система говора кишлака Икан (Туркестанский уезд) // Известия АН СССР, 1929, сер. 7. – № 7. – С. 515.

**References**

1. Yangiboyeva N. The Process of Uzbek Linguistics in the 1920s (Based on Materials from the Journal *Maorif va O‘qituvchi*): Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences. – Qarshi, 2020. – 138 p.

2. Yudakhin K. Texts. The Karabulak Dialect. – Tashkent: Fan, 1961. – 221 p.

3. G‘ozi Olim. Sounds of the Uzbek Language // *Maorif va O‘qituvchi*, 1927. – No. 12. – P. 49–55 (in Arabic script).

4. G‘ozi Olim Yunusov. An Experiment in the Classification of Uzbek Dialects. – Tashkent: O‘zdavnashr, 1935. – 68 p.

5. Ashirboyev S. Uzbek Dialectology. – Tashkent: Nodirabegim, 2021. – 175 p.

6. Ashirboev S., Azimov I. Chagatai Speech and Orthography // Development of the State Language: Problems and Solutions. – Tashkent, 2022. – P. 13.

7. Polivanov E.D. The Phonetic System of the Ikan Village Dialect (Turkestan District) // Bulletin of the Academy of Sciences of the USSR, 1929, Ser. 7. – No. 7. – P. 515.